

**ЭПІСТАЛЯРНАЯ СПАДЧЫНА ПІСЬМЕННІКА ЯК ФОРМА
КАНТАКТНЫХ СУВЯЗЕЙ
(ЯНКА БРЫЛЬ І УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ)**

Эпістальярная спадчына пісьменніка мае неацэннае значэнне для ўсіх, хто займаецца вывучэннем феномена творчай асобы: літаратуразнаўцаў, крытыкаў, музейных супрацоўнікаў. Лісты дапаўняюць нашы ўяўленні пра пісьменніка як удзельніка літаратурнага працэсу. Перапіска, не прызначаная першапачаткова для друку, як бы знутры прыадчыняе і тлумачыць кірунак і ход развіцця літаратурна-эстэтычнай думкі аўтара. Дзякуючы лістам мы можам узнавіць атмасферу, у якой жыў і тварыў пісьменнік, абмаляваць яго асяроддзе, убачыць перамены ў поглядах і настроях, а нярэдка і прасачыць шлях нараджэння мастацкага твора.

На наш погляд, цікавым і вартым увагі з’яўляецца ліставанне двух адметных постацей беларускай літаратуры ХХ стагоддзя — Янкі Брыля і Уладзіміра Караткевіча. Упершыню шырокаму колу чытачоў перапіска Янкі Брыля і Уладзіміра Караткевіча стала даступнай у 1990 годзе ў гісторыка-літаратурным зборніку «Шляхам гадоў», і больш не перавыдавалася. Лісты надрукаваны ў храналагічным парадку, арыгіналы захоўваюцца ў асабістых архівах Я. Брыля і У. Караткевіча, які вядзе сястра паэта — Н.С. Кучкоўская. Да перапіскі Брыля з Караткевічам звяртаўся вядомы беларускі караткевічазнаўца — Анатоль Верабей [4].

Некаторыя лісты Караткевіча напісаны ў старабеларускай традыцыі з элементамі жыццёвага характару, «чалабітнай», «маленне». Выявілася арганічная генетычная блізкасць індывідуальнага стылю Караткевіча-празаіка да стылёвых канонаў старабеларускай літаратуры.

Значэнне эпістальярнай спадчыны гэтых волатаў беларускай літаратуры цяжка пераацаніць. Перапіска У. Караткевіча і Я. Брыля — вельмі змястоўная старонка духоўнага жыцця двух пісьменнікаў. Гэта тое жыццё, якое нябачна чытачу, але якое ідзе няспынна. Лісты якраз і дапамагаюць з новага боку ўбачыць, якой была ў сапраўднасці атмасфера жыцця кожнага з двух выдатных майстроў, такіх розных, але ў той жа час вельмі блізкіх у разуменні мэт і задач мастацтва.

Янка Брыль быў старэйшы за Уладзіміра Караткевіча на трынаццаць гадоў. Розніца была не толькі ў гадах, але і ў характарах. Эмацыянальны, які ў любы момант мог па-дзіцячы не толькі шчыра ўзрадавацца, але і заплакаць, — Караткевіч, і больш спакойны, разважлівы, памяркоўны — Брыль. Яднала іх любоў да роднай зямлі і людзей, самаахвярнае служэнне Беларусі і беларускаму слову. Яны разумелі адзін аднаго з паўслова і падтрымлівалі адзін аднаго. Абодва мелі прыгожыя галасы, любілі спяваць і падарожнічаць, валодалі цудоўным пачуццём гумару. У. Караткевіч адзначаў: «Аднойчы, прыехаўшы ўжо з Оршы, я заначаваў у яго, і тут мы перагаварылі адной з

тых шчырых, бадай, толькі славянскіх, размоў, калі са здзіўленнем і раптоўнай гарачнасцю заўважаеш, што думаеш аднолькава з іншым, што словы аднаго падхапляе другі, не чакаючы нават канца выказанай думкі, бо яна, як свая. І самае важнае — аднадумства ў дужа важлівых для сябе рэчах. Такіх глыбокіх і часам балючых, што аб іх не скажаш і брату».

Яны сустрэліся ўлетку 1955-га, калі У. Караткевіч прыехаў на VI рэспубліканскую нараду маладых пісьменнікаў у Мінск. Аднак сустрэца на самой нарадзе не атрымалася: Брыль вярнуўся з Нарачы, калі паседжанне ўжо скончылася. Лёсавызначальная сустрэча адбылася пасля нарады ў кнігарні, дзе Караткевіч, па словах Брыля, звярнуў на сябе ўвагу «маладым, свабодна гучным беларускім голасам у размове з прадаўшчыцамі, і колькасцю купленых кніг, і сваім адметным выглядам высока-танкалявага юнака» [1, с. 479]. Яшчэ да гэтай сустрэчы Брыль паспеў пачуць пра Караткевіча, як пра «найцікавейшага сярод маладых». Тады ў Караткевіча з’явілася і першая падпісаная Брылем кніга — «У Забалоцці днее». Хоць з гэтым творам Караткевіч пазнаёміўся яшчэ падчас вучобы ў Кіеўскім універсітэце, калі адзін з часопісаў замовіў артыкул пра Брыля. Вось што пра гэта пісаў сам Уладзімір Сямёнавіч: «Не памятаю, ці быў той артыкул надрукаваны. Памятаю толькі, што хваліў. Не таму, што на сто працэнтаў падабалася, а таму, што з усяго напісанага тады на гэту тэму — “Забалоцце” рэзка вылучалася. Былі жывыя людзі, абставіны, пейзажы» [2, с. 64].

Актыўнае ліставанне пісьменнікаў пачынаецца з красавіка 1958 года і доўжыцца да 1983 года, амаль да самой смерці Караткевіча, яны выступалі першымі чытачамі, крытыкамі адзін аднаго, дзяліліся творчымі планами, давалі парады адзін аднаму.

У першым лісце Караткевіч распавядае Брылю пра сваю задуму напісаць некалькі аповесцяў пра беларускую шляхту, як называе іх сам Уладзімір Сямёнавіч — «аповяданні з жыцця мамантаў». І пытаецца ў свайго старэйшага паплечніка, ці варта гэта задума. На што атрымлівае наступны адказ: «Мяне проста здзіўляе, што Вы, разумны, дарослы, здольны чалавек, яшчэ раздумваеце над тым, варта ці не варта пісаць пра беларускую шляхту.... Словам, Валодзя, пішыце, і няхай Вам дапаможа бог сучаснасці! Запісваюся на чаргу — у першыя чытачы» [5, с. 59].

Для Уладзіміра Сямёнавіча было вельмі важным меркаванне старэйшага паплечніка. Караткевіч высылаў свае аповяданні Брылю, каб той прачытаў. А потым уносіў праўкі згодна з заўвагамі. Так, напрыклад, у лісце ад 30.03.1959 года Караткевіч адзначае: «“Цыганскага караля” яшчэ не перапрацоўваў згодна з Вашымі заўвагамі» [5, с. 66] Сам Караткевіч тлумачыў свае жаданне, каб яго аповяданні былі першапачаткова прачытаны Брылем, так: «Адчуў, якая дубовая ў мяне мова, як бракуе трапных дэталей, як мала гумару і дасціпнасці, чаго ў Вас — хоць заваліся» [5, с. 57].

У лісце за 22.04.1958 г. У. Караткевіч паведаміў: «Апрацюю аповяданні яшчэ раз (іх будзе, напэўна аж чатыры: “Завеі”, “Пацукалоў”, “Лятучы галандзец” і “Просценькая гісторыя”), дадам да аповяданняў яшчэ адну-дзве малюсенькія аповесці з цыкла “Сямейныя паданні роду Яноўскіх” (вазьму

хаця “Цыганскага караля” або “Дзікае паляванне караля Стаха”) — і дашлю летам, калі будзе час» [5, с. 57]. Янка Брыль у лісце за 26.04.1958 г. падтрымаў У.Караткевіча: «Па-мойму, усё гэта і вельмі цікава, і патрэбна, і ўсё гэта сучаснае ў залежнасці толькі ад таго, як яно напісана» [5, с. 59].

Творчая дзейнасць Янкі Брыля пачалася, як вядома, з вершаў, якія асаблівага поспеху аўтару не прынеслі, і з апавяданняў, у якіх талент пісьменніка праявіўся вельмі ярка і шматгранна. У 1946 г. выйшла з друку першая кніга Я. Брыля пад назвай «Апавяданні». Але Брыль увесь час заставаўся аўтарам толькі малой прозы. У лісце да Караткевіча за 26 красавіка 1958 года ён пісаў наступнае: «Я ўжо, відаць, і застануся толькі “апавядальнікам”, — да “вялікіх палотнаў” мяне чамусьці зусім не цягне”. На што Караткевіч пісаў наступнае: “Я не разумею, чаго Вы так лёгка адмаўляецеся ад “вялікіх палотнаў”? <...> Начлег, першая праца, вячоркі, каханне першае. Першыя навалыніцы над сэрцам і самім жыццём. І нацыянальны ўціск. А пасля армія і гэты страшэнны польскі разгром, трагедыя цэлага народа. <...> І палон, і ўцёкі, і партызаншчына. Столькі тыпаў, столькі нечуваных здарэнняў аж нават да цяперашняга пісьменніцкага асяроддзя. Гэта будзе хіба не эпас? Жыццё чалавека і жыццё народа! І галоўнае гэта ўсё Ваша, у Вашай манеры. Зрабіць павольны, дэталізаваны ў раланаўскім дусе, смачны раман. Зрабіце гэта, дарагі Іван Антонавіч!» [5, с. 63]. Так з легкой падачы Уладзіміра Караткевіча Брыль напіша раман «Птушкі і гнезды» (1963 г.) — адзін з самых аўтабіяграфічных твораў пісьменніка быў прынцыпова новым словам у жанры рамана, які сам аўтар назваў «кнігай адной маладосці».

Яркай адметнасцю вылучаецца такая выдатная аповесць Я. Брыля, як «Ніжнія Байдуны» (1975), напісанню якой таксама паспрыяў Караткевіч, ён жа адзін з першых і прачытаў рукапіс. «Ніжнія Байдуны» Караткевіч ацаніў вельмі высока. Прачытаўшы рукапіс Брылю ён сказаў наступнае: «— Стары, — пачынае, не сеўшы, як вінаваты стоячы сярод пакоя з папкай, — чатыры разы ўзапар чытаў» [2, с. 86].

Немалаважным з’яўляецца той факт, што Брыль быў прататыпам Якуба Капура з Караткевічаўскага рамана «Нельга забыць», а ліст Брыля (за 08.03.1960 года) з невялікімі праўкамі быў устаўлены ў раман (раздзел XXIII). Як пазней У. Караткевіч адзначыў, гэты ліст Я. Брыля «літаральна выратаваў мяне ў самы, бадай, страшны час майго жыцця» [1, с. 322].

Янка Брыль меў непасрэднае дачыненне да выдання аднаго з самых папулярных твораў Уладзіміра Караткевіча — «Каласы пад сярпом тваім». Як адзначае А. Мальдзіс: «па сваёй сціпласці Янка Брыль не сказаў, што ў тым, “пераломным” 1967 годзе і ён нямала прычыніўся да таго, каб “Каласы пад сярпом тваім” выйшлі асобным выданнем» [3, с. 66].

У адной з сумесных вандровак, дзе з імі яшчэ быў Рыгор Барадулін, у Брыля з Караткевічам узнікла задума напісаць сумесны твор, але, на жаль, гэта так і засталася толькі ў планах. Хаця, як адзначаў сам Брыль: «на скрыпцы ў тры рукі не іграюць» [1, с. 480].

У лістах сябры дзеляцца і асабістымі праблемамі, падтрымліваюць адзін аднаго. Калі ў 1959 годзе памер бацька Караткевіча, то ў сваім лісце ад 04.10.1959 Брыль піша: «Табе цяжка ў гэтыя дні, і хацеў бы, каб маё шчырае слова сяброўскага, братняга спачування хоць трохі дапамагло. Жыццё ідзе сваім шляхам, па сваіх непахісных законах, аднак жа як часта прыходзіцца нам гэтую сухую, бязлітасную ісціну размочваць слязьмі!..» [5, с. 74]

Брыль заўсёды імкнецца падтрымаць малодшага сябра і даць таму параду. У лісце за 08.03.1960 г. дасылае так патрэбныя словы маладзейшаму: «Праўда — і маё братняе жаданне, каб Ты не браў на сэрца сваё непасільнага цяжару, каб Ты не ішоў без патрэбы па лініі найбольшага супраціўлення, каб Ты прасейваў пачуцці свае праз няўмольнае сіта жыццёвай мудрасці, якая — не заўсёды проза. Я не да разважлівага эгаізму клічу, а да чысціні пачуццяў, да як найбольшай увагі да чалавека, да справы святой, якой Ты ўжо не маеш права не служыць... » [5, с. 83–84].

Караткевічу, безумоўна, была важна падтрымка сябра. «Атрымаў Ваш ліст і як нешта трохі мяне адпусціла. Дагэтуль я нікому не скардзіўся, прыкідваўся нават вясёлым як мог, і пра мой стан не ведаў ніхто» [84].

Зносіны Янкі Брыля з Уладзімірам Караткевічам, якія па-сутнасці пачаліся з ліставання, перараслі ў сапраўднае сяброўства.

Вось што гаворыць пра іх стасункі Адам Восіпавіч Мальдзіс: «Да свайго старэйшага сабрата Валодзя адносіўся часам крыху задзірліва (“як малады певень”). Але той нязменна адказваў паблажлівасцю... Пасля вечара разам са Сцяпанам Міско і геалагам Віктарам Лапуцем (“бацькам беларускай нафты”) пайшлі ў кафэ, што адчынілася ў Доме мастацтваў (з лёгкай рукі Барадуліна яго ахрысцілі “мутным вокам”). Зусім блізка сядзелі Брыль з Карамазавым і нейкім госцем з Сібіры. Міско гучна, каб чуваць за суседнім столікам, правакаваў Караткевіча:

— Хто вышэйшы, ты ці Брыль?

— Вядома, ён.

— А хто таленавіцейшы?

— Вядома, я. Каму ж пахваліць, як не самаму сябе?!

На гэта Брыль:

— Самае смешнае, што і я так лічу!» [3, с. 66].

Дробныя ўзаемныя «шпількі» і «шпілечкі» не перашкаджалі У. Караткевічу і Я. Брылю і іх сапраўднай мужчынскай дружбе.

Караткевіч прысвяціў Брылю апавяданне «Бярвяны шчыт» (1963) і верш «Бахайская чарапах» (1965). Да 50-годдзя сябра было прымеркавана эсэ «Мой друг і мая зямля» (1967). У знакамітым нарысе «Зямля пад белымі крыламі» (1971, 1976) У. Караткевіч высока ацэньваў творчасць Брыля. У сваю чаргу, Я. Брыль часта згадваў свайго таварыша ў сваіх лірычных запісках і на гадавіну яго смерці напісаў эсэ «Наш Караткевіч» (1985).

Людміла Мазанік адзначае: «Лісты У. Караткевіча і Я. Брыля — не толькі споведзь душы, гэта новы іх супольны, арыгінальны ліра-эпічны твор. Гэта прыклад беларускага эпістальнага стылю. Пісьменніцкая практыка значна паўплывала на традыцыйныя эпістальныя штампы, і таму

ўспрымаюцца яны як своеасаблівы від мастацкай творчасці. Лісты багаты аўтарэмінісцэнцыямі, што сведчыць пра блізкасць паміж лістамі і творамі» [5, с. 56].

Янка Брыль да скону сваіх дзён будзе ўзгадваць таленавітага, шчырага сябра, які так рана пайшоў з жыцця: «Беларусь даўно чакала такога пісьменніка. І радасна, што ён прыйшоў. І горка, балюча, што ён не змог, не паспеў разгарнуцца яшчэ больш глыбока і шчодро». Лобоў да Беларусі, да роднай мовы і людзей, якую пісьменнікі пранеслі праз усё сваё жыццё — галоўнае, што аб'ядноўвала Янку Брыля і Уладзіміра Караткевіча — людзей, якія прысвяцілі сваё жыццё Беларусі, беларусам і беларускай мове.

ЛІТАРАТУРА

1. Брыль, Я. Выбраныя творы. — Мінск, 1999.
2. Караткевіч, У. Зб. тв.: У 8 т. — Т. 8, кн. 2.. — Мінск, 1991.
3. Мальдзіс, А. Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча: Партрэт Пісьменніка і чалавека. — Мінск, 1990.
4. Русская и белорусская литературы на рубеже XX—XXI вв.: сборник научных статей. В 2 ч. Ч. 2 / редкол.: С.Я. Гончарова-Грабовская (отв. ред) [и др.]. — Минск, 2007. — С. 195–200.
5. Уладзімір Караткевіч і Янка Брыль. Перапіска 1958–1983 гг. // Шляхам гадоў / Уклад. У. Мархель / У. Караткевіч і Я. Брыль. — Мінск, 1990.